

6. Коробова Л. А. Заглавие как компонент текста (На материале газетной публицистики ГДР) : автореф. дис. на соиск. учён. степ. канд. филол. наук : 10.02.04 “Германские языки” / Коробова Лидия Александровна. – Алма-Ата, 1983. – 23 с.
7. Кржижановский С. Д. Поэтика заглавий / С. Кржижановский. – М. : Никитинские Субботники, 1931. – 32 с.
8. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. – [изд. 7-е.] / А.М. Пешковский. – М. : Учпедгиз, 1956. – 511 с.
9. Потебня А. А. Теоретическая поэтика / А. А. Потебня. – М. : Высшая школа, 1990. – 344 с.
10. Романов П. С. Повести и рассказы / Пантелеймон Романов. – М. : Худож. лит., 1990. – 496 с.
11. Романов П. С. Чёрные лепёшки: Рассказы / Пантелеймон Романов. – М. : Современник, 1988. – 109 с., ил.
12. Юделевич И. А. Поэтика заглавий Н. А. Некрасова (к вопросу о жанровой специфике) / И. А. Юделевич // Жанр и композиция литературного произведения : Межвуз. сб. – Петрозаводск : Петрозаводский гос. ун-т им. О. В. Куусинена, 1984. – С. 106–113.

Анотація. У статті розглядається проблема заголовно-фінального комплексу в оповіданнях П. Романова. Доведено, що увага письменника була зосереджена на тісному співвідношенні між назвою і темою оповідання. Автор статті зосередила увагу на характерних відзнаках заголовно-фінального комплексу в оповіданнях Романова та сюжетно-композиційних засобах його втілення.

Ключові слова: заголовок, оповідання, сюжет.

Summary. The article deals with the peculiarities of the using of the title in the Romanov's short stories. The author shows that Romanov's intention was to succeed a deep correlation between the title and the subject-matter of his work. The author of the article focuses on the feature peculiarities of the tital in Romanov's short stories and plot-composition means of its incarnation.

Key words: title, short story, plot.

УДК: 811.162.1'78:821.162.1-94ж1/7ю08

СТАХНЮК Н.О.

МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ “ЩОДЕННИКІВ” СТЕФАНА ЖЕРОМСЬКОГО

Серед робіт, в яких оцінюється творчість Жеромського, найменше розбіжних думок щодо оцінки мови і стилю письменника. Багато критиків, істориків літератури та мовознавців в один голос твердили, що письменник значно збагатив польську літературну мову. Так, наприклад, Станіслав Пігонь зазначив: “... на терені польського письменництва Жеромський, так само як і Міцкевич, є автором, який найстаранніше та найбільш свідомо дбав про форму вираження, про удосконалення стилістичної оболонки своїх творів. Особливо ретельним був щодо добору термінів, описів, і насамперед – щодо чистоти мови”[5, 81]. “Щоденники” є також важливим джерелом для мовознавців з огляду на те, що представляють автентичну мову автора, якою він послуговувався як представник певного суспільно-територіального середовища, а також містять деякі індивідуальні стилістичні риси.

Найбільш ґрунтовною спробою опрацювання мови “Щоденників” є монографічна праця В. Купішевського [2]. На увагу заслуговує також дослідження Антонія Мазановського [4], у якому він зробив слушний висновок, що стиль письменника вже з перших творів вирізняється досконалою, рівною, відпрацьованою формою і не можливо у ньому зауважити якісь моменти послідовного удосконалення. Сьогодні це явище пояснюється десятирічною літературною практикою письменника, результатом якої є “Щоденники”.

Мова “Щоденників” Стефана Жеромського є мовою кінця ХІХ ст., мовою, яка у певних сферах представляє внутрішню суперечливість та неоднорідність даного періоду, його різновиди, наприклад:

– говірки (елементи келецьких, мазовецьких та підляських говірок – *Sandomiérz* замість *Sandomierz*, *każdého* замість *każdego*, *śmiéch* замість *śmiech*, *popodkryśłał* замість *popodkreśłał*, *nieokryślonych* замість *nieokreślonych*, *podejrzywać* замість *podejrzewać*;

– регіоналізми – зокрема північномалопольський – *skłameę* замість *skłamięę*, *przyjmią* замість *przyjmą*, *rozumią* замість *rozumieją*;

– побутово-розмовну (шкільного та студентського середовища Кельць та Варшави – сюди відносяться фразеологічні звороти типу «*siedzieć jak mysz na pudle*» (тобто сидіти «як миша» перед відповіддю), «*spalili tu budkna rzepie*» (не могли нічого йому заподіяти). Галіна Курковська у своїй роботі, присвяченій мові «Щоденників», звернула увагу на те, що більшість лексичних регіоналізмів у Жеромського стосуються природи, селянського життя. Йдеться про слова такі як *rozdawny* (hojny – щедрий), *spasować się* (*zmordować się* – змучитися), *hamany* (*dorodne konie* – породисті коні) та ін [3, 157-158].

– русизми – читаємо у «Щоденниках» про *sztatfnoj żurnal*, *nieblagonadiożnyj*, *gorie* (з Грибоедова), *gadko-mierzko*, *szczemit* (з Тургенева), *eta driań* (з Пушкіна), часом зустрічаються цілі прислів'я та фразеологічні звороти: «*Wot tiebie, babuszka, i Juriew dień!*», «*Ni w skazkie skazat', ni pierom opisat'*»;

– багата художня лексика – зустрічаємо у тексті *pobratyma* замість *pobratymca*, *konicznisko* за аналогією до *ściernisko*, *krajuchy* (окрайці калача), *kiwnę* (помру), *samotno* за аналогією до *smutno*, а також слова, уживані під впливом російської та української мов, наприклад *choloble*, *uhopylem*, *domowinka*.

У стилістичній площині характерним є багатство художніх засобів (епітетів, порівнянь, метафор) та притаманні Жеромському зіставлення, нагромадження, послідовність синонімічних рядів – явище, яке серед дослідників мови творів С. Жеромського дістало назву маньєризму чи суперлативізму та є наслідком певних психологічних рис автора та його емоційної сторони життя. Зрештою, сам Жеромський так пише про це у своїх «Щоденниках» у кількох місцях: «*Природа одних наділяє розумом, інших – серцем. І мені дала лише серце, а тверезої розсудливості – так мало...*» або: «*Моїм постійним супутником є так зване чуття. Я можу навчатися за допомогою лише чуттів, працювати та мислити відчуттями...*» [6, 228].

Стиль прози С. Жеромського характеризується рисами кількох сучасних йому естетичних та літературних напрямів – реалізму, натуралізму, символізму, імпресіонізму та експресіонізму. Разом з тим можна говорити і про творчу адаптацію у його прозі мовностилістичних традицій попередніх епох – бароко та романтизму. Цей стиль вирізняється надзвичайною емоційністю, барвистістю, багатством (іноді надмірним) засобів вираження, що є результатом свідомої багаторічної праці автора, його надзвичайної вразливості щодо проблем мови та знаходить відображення у рисах його характеру. Зміст першого тому «Щоденників», у якому кілька разів зустрічаємо слова «*натхнення*», «*поет*» дають змогу зробити висновок, що майбутній письменник перебував під всеохоплюючим впливом літератури доби романтизму, при чому вплив цей поширювався не лише на сферу творчості, але й на життя юнака. Помітно це у спостереженні одного з учителів, уміщеному на сторінках «Щоденників»: «*Він впав у якусь поетичну сплячку, від якої прокидається тільки для навчання*» [7, 187]. Як доказ даного твердження далі читаємо псевдоромантичні любовні зізнання, ідеалізацію постаті коханої, надмірні драматичні переживання і такі модні для романтичного сприйняття «суперечки з Богом», які будувалися за схемою: оскарження-бунт-об'єднання. Перебільшена реакція на зовнішні чинники як результат романтичної позиції поглиблювала та розвивала у Жеромського його природну схильність до чуттєвого сприйняття явищ оточуючого його світу.

Найбільш ранні оригінальні риси стилю Жеромського можна помітити в описах власних емоційних станів та переживань. Піднімаючи цю тематику, автор виявляє задатки таланту, який найвиразніше проявляється в описах як глибоких почуттів, так і недовготривалих вражень та настроїв. Продовжуючи практикувати саме таку техніку у наступних томах щоденника, Жеромський шліфує та удосконалює основну рису свого таланту – «визнання кожного моменту неповторним», як влучно висловився С. Бжозовський [1, 16].

Читаємо у щоденнику: «*Існують муки душі страшні, яки виникають невідомо звідки, фантастичні як мрії і дивакувати постаті безсонної ночі, що пронизують оголеними мечами. Вітер скаче з пазурами до віконних шиб. Ти один, страшенно один*» [9, 226]. На прикладі наведеного фрагменту добре помітно, як авторська відвертість набирає форми другої особи однини. Такий перехід від оповіді в першій особі відбувається дуже часто у наступних партіях щоденників і так і не зникає у хронологічно пізніших творах автора. Дослідники теорії поезики дійшли висновку, що явище це пояснюється бажанням зворушити читача, закликати його до співучасті у тому, що відбувається, за допомогою такого прийому звернення. Незаперечним є те, що ефект «звернення» залежить від рівня психологічної правди, яка має містити елементи підлаштування під почуття читача.

Стиль, в якому домінували тези й антитези, раптово стає улюбленим елементом поезики письменника. З часом розчарування і поразки Жеромського все частіше виражаються в іронічній формі, що значною мірою впливає на збагачення стилю “Щоденників”.

У початкових томах “Щоденників” виразність почуттів підсилювалась крайньою метафорикою, основою для якої слугував світ фауни, а також найрізноманітніші описи з великим ступенем емоційності. Це підтверджують такі метафори: “*змія-анаконда*” (про сум), “*рак суму*”, “*скорпіон ревности*”, “*сива, розпатлана відьма розпачу*” [7, 45], “*великий океан смутку*” [7, 95]. Через кілька років подібний зміст знайшов своє відображення у більш оригінальній формі: “*... я бачу вражаючі поривання духовного страждання, бездумний, дикий, тваринний, всепоглинаючий – розпач*” [9, 210]. Порівняння подібних прикладів наштовхує на висновок, що з часом автор посилював чутливість в описах. У наступних томах “Щоденників” ця риса виступає все частіше, наприклад, у реченні, збудованому на основі градації – “*... все інше зблідло, зменшилось, вивітрилось, або зовсім зникло*” [10, 7] – до зорового сприйняття долучилось відчуття смаків, а потім у вислові (на тій самій сторінці “Щоденників”) “*солодке задоволення*” – обсяг чуттєвого сприйняття описуваного стану штучно збільшується. Серед багатьох причин, з яких автор висловлювався саме в такий спосіб, треба насамперед назвати особливий дар і схильність автора – розвинуту поезикою натуралізму – до сильного поєднання людини з оточуючим її світом природи. Можна це прочитати і в словах автора: “*Тут гори і долини, дерева і люди мають на собі ніби знаки моїх думок і страждань*” [11, 329].

Як вже зазначалося, численні окремі частини “Щоденників”, які можна виділити, набувають залежно від теми найрізноманітніших стилізацій та інтонацій. Наприклад, суд над селянами за нібито посягання на панський маєток [11, 131-134] витриманий в стилі реалізму. В інших фрагментах “Щоденників” Жеромський виступає як чудовий сатирик і гуморист (див. напр. т.4, с.214; т.6, с.6,79,104,114, 214).

Крім інших категорій, які свідчать про художнє дозрівання оповідних форм і виступають у “Щоденниках”, можуть бути діалоги. У двох перших томах юнацького твору Жеромського ця форма є надзвичайно рідкісною. У свою чергу діалог стає засобом посередньої характеристики дійових осіб або вказує їх відношення до якоїсь важливого, хвилюючого автора питання.

Окремим пунктом у “Щоденниках” є описи природи й краєвиду. Молодий автор, як і Міцкевич у творі “Пан Тадеуш”, оригінально, з різних перспектив, в різних тонах відтворив красу полів, лугів, лісів, садів та найрізноманітніших віддалених місць та явищ природи, які супроводжують чотири пори року. Як художник Жеромський не одразу досяг літературної чіткості. В іншому випадку в напів-символічному потрактуванні природи відгукується часом ехо гомерових описів, коли, наприклад, вітер “*дихає як міхів тисяча*”, а дощова хмара – “*королева бурі громовладна*” [7, 23].

Кардинальний поворот у поглядах на сільський пейзаж приніс третій том “Щоденників”. Покинувши Варшаву, Жеромського вразила краса, природи, яка пробуджується до життя. Він записує: “*величезна книга природи відкривається перед тобою. Спробуй прочитати... Гинеш, гинеш, зменшуєшся, зникаєш. Я вивчаю ботаніку*” [8, 249].

З останнього речення можна судити, що свою роль в пізніших майстерних описах природи відігравали докладні знання. Дещо пізніше приходять майже філософське узагальнення: “*насправді – природа повинна мати серце чи душу*” [11, 117]. Такий погляд на “книгу природи” відкривав перед письменником надзвичайно широкі можливості відчуття і передачі життя “чутливої” природи, наближуючи його до становища первинної людини, яка вірить в анімізм всіх речей. Отже, уява автора оживляє оточуючу його природу. В описах лісів, парків, лугів, полів, подмухів вітру домінують анімізації і персоніфікації. До цієї техніки автор звернувся в казковому, нереальному описі, який, можна назвати “*любовний сон квітів*”. Дива, які відбуваються в саду в чарівну літню ніч, нагадують своєю формою найкращі казки Андерсена. У змальованих у “Щоденниках” пейзажах щоразу більше уваги привертається до гри світла і кольорів. Автор, у захваті від чудового селянського ранку, від гри найрізноманітніших сонячних відблисків, падаючих на стіну дерев, стверджує, що це живе явище – “*насмійка над фарбами художника і віршами поета*” [9, 182]. Ці слова є рекомендацією до використання в описах явищ природи збільшеної докладності, яку можна назвати художньою. Доказом цього є опис лісової бурі. В ньому підкреслюються перш за все рух і найрізноманітніші акустичні явища, передані через відповідну метафорику, нагромадження звуконаслідувань і синонімічні описи, що в свою чергу долучає відчуття зору, слуху, дотику. “*Берези поєднуються в якийсь дзвінкий плач, співаючий – ридуючий слов’янський хор; сосни... жують протяжне, глухе селянське бурчання; підземний шум, скрегіт затиснутих зубів, здушений крик... Здається, що це якісь титанічні істоти з величезними ногами ходять лісом, сосни стогнуть – відлуння іде далі і як шум паводку гине десь в кінці лісу... На усіх деревах конвульсивно тремтить листя: іде ворог, вже гримить, завиває – і же гуде ліс... часом чути в тому гудінні якісь слова, вереск, вигуки, стогін, а найбільше протяжний, спазматичний плач*” [9, 164].

В останніх томах “Щоденників” автор постає як досконалий наратор і прекрасний стиліст. Свобода, природність і краса, що супроводжують нотатки, наштовхують на висновок, що молодий автор володів значно більшими письменницькими можливостями, порівняно з тими, які представлені в його юнацькій роботі, і що беззаперечно підтверджують ранні новели і оповідання.

Список використаних джерел

1. Brzozowski S. O Stefanie Żeromskim. – Warszawa, 1905. – 269s.
2. Kupiszewski W. Język Dzienników Stefana Żeromskiego, Warszawa – Kraków. – 1990.
3. Kurkowska H. Charakterystyka socjolingwistyczna polszczyzny u Żeromskiego // Żeromski i Reymont, Warszawa. – 1978.
4. Mazanowski A. Nasi naturaliści. Stefan Żeromski // A. Mazanowski Młoda Polska w powieści, liryce i dramacie, Kraków. – 1902. – S. 52-64.
5. Pigoń S. Rzeźba wyrazu u Żeromskiego // Język Polski. – 1960. – № 2.
6. Żeromski S. Dzienniki; t.1, oprac. J.Kądziała. – Warszawa, 1963-1970. – 389s.
7. Żeromski S. Dzienniki; t.2, oprac. J.Kądziała. – Warszawa, 1963-1970. – 451s.
8. Żeromski S. Dzienniki; t.3, oprac. J.Kądziała. – Warszawa, 1963-1970. – 377s.
9. Żeromski S. Dzienniki; t.4, oprac. J.Kądziała. – Warszawa, 1963-1970. – 365s.
10. Żeromski S. Dzienniki; t.5, oprac. J.Kądziała. – Warszawa, 1963-1970. – 390s.
11. Żeromski S. Dzienniki; t.6, oprac. J.Kądziała. – Warszawa, 1963-1970. – 410s.

Анотація. У статті аналізуються оригінальні мовностилістичні особливості “Щоденників” Стефана Жеромського, розглядається лексичне та стилістичне їх наповнення та забарвлення. Підкреслюється роль “Щоденників” як первинного тексту, своєрідної майстерні, де автор удосконалював власну письменницьку майстерність.

Ключові слова: мовностилістичні особливості, лексичне наповнення, первинний текст.

Summary. This article analyzes the original language and stylistic features of Stephen Zheromski's “Diaries”, considered lexical and stylistic their content and tone. Emphasized the role of “Diaries” as the primary text, a kind of workshop, where the author perfected his own literary skills.

Key words: language and stylistic features, lexical content, primary text.

УДК 811.161.2'271 + 371

Сукаленко Т.М.

АСОЦІАТИВНЕ ПОЛЕ ЖІНКИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ СВІДОМОСТІ

Концепт ЖІНКА ще не став об'єктом спеціального дослідження в українській лінгво-гендерології. Ми підійшли до вивчення цього концепту з позицій метафоричних номінацій на позначення жінки, які функціонують в українській мові, а також у мовній свідомості сучасних носіїв мови.

Об'єктом аналізу послужили метафоричні слова-реакції на стимул “жінка”, сукупність яких допомогла структурувати асоціативний портрет (зовнішність) жінки у його метафоричному ракурсі.

У сучасній лінгвістичній гендерології, на думку Л. Ставицької, “значну вагу має асоціативний напрям, який передбачає виявлення, систематизацію і опис гендерних особливостей асоціативної поведінки на матеріалі певної мови або в зіставному аспекті” [2, 128]. Дослідниця слушно зауважує, що “асоціативний експеримент постає багатим джерелом не тільки лінгвістичної та психологічної, а й соціально-психологічної і соціологічної інформації” [2, 129].

Метафоричний тезаурус на позначення ЖІНКИ (далі – Ж) у свідомості звичайних носіїв мови дозволяє говорити про складність когнітивних механізмів у вербальних реакціях на певні слова-стимули та референтний ряд, що стоїть за ним. Зауважимо, що саме за спонтанними реакціями вимальовуються і семантично багатогранна образна конкретика метафоричного образу жінки, і особливості асоціативної поведінки різногендерних суб'єктів.

У 2007 р. нами був проведений спрямований асоціативний експеримент, що мав на меті зафіксувати наявність метафоричних номінацій у мовній свідомості різногендерних суб'єктів у процесі анкетування, описати та встановити індекс частотності їх вживання. Пристаємо до думки: “те, що міститься у структурі мовної свідомості, – це мовні й мовленнєві механізми в зародку, це “передмова” того, що перебуває в чистому полі свідомості, а водночас і несвідомого” [1, 47].